

Motion

1976/77: 730

av fru Sundberg m. fl.
om forskning rörande befolkningsutvecklingen, m. m.

Efter den stora emigrationen under förra seklet har Sveriges befolkning fortsatt att öka. Under 1930-talet minskade dock ökningen påfallande, och man talade om en kris i befolkningsfrågan. Sverige hade i början på 1930-talet något mer än 6 miljoner invånare, och den totala ökningen under detta decennium uppgick till endast 200 000 personer, en ökning på i medeltal knappt 0,4 % per år.

I början av år 1977 hade Sverige 8 236 000 invånare. Befolkningsökningen under 1976 uppgick till 28 000 personer, vilket motsvarar en tillväxt på 0,34 %. (Den genomsnittliga tillväxten under 1960-talet utgjorde 0,6 %).

Bakgrunden till denna utveckling är bl. a. att den under hela 1900-talet konstaterade dödlighetsminskningen resulterat i att allt fler uppnår hög ålder. Den höga dödligheten i dessa aldrar medför att det årliga antalet döda nu ökar. Så har t. ex. antalet dödsfall ökat från drygt 80 000 år 1970 till ca 90 000 år 1976.

Samtidigt har fruktsamheten minskat, och nedgången efter år 1965 har varit extremt stor. Så har antalet födslar minskat från 123 000 år 1965 till 98 000 förra året, vilket sägs vara det lägsta i vår befolkningsstatistikens historia.

Det finns flera olika skäl till att ett lågt födelsetal från nationell synpunkt kan betraktas med oro. Kortsiktigt sett orsakar stora variationer uppåt eller nedåt problem för samhället. Dimensioneringen av mödra- och spädbarnsvården försvaras, utbyggnaden av förskolor och skolor blir svår att planera och genomföra. Outnyttjade resurser liksom bristsituationer blir vanligt förekommande. Betydligt allvarigare blir emellertid de långsiktiga verkningarna av ett fortsatt sjunkande födelsetal. Det ökande antalet pensionärer blir i förhållande till antalet yrkesverksamma en ökad belastning för samhället. Det är därför av största vikt att tillförlitliga prognoser för befolkningsutvecklingen utarbetas för att ligga till grund för samhällets planering.

Bakgrundsfakta

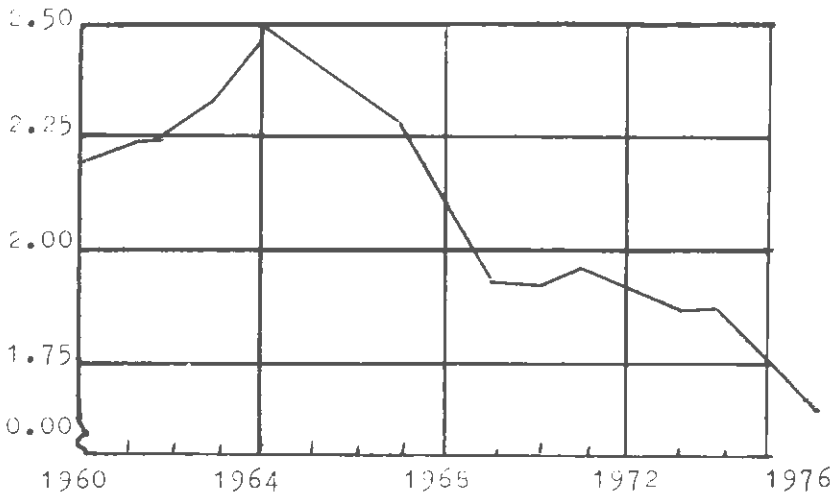
Statistiska centralbyrån utarbetar inte regelbundet befolkningsprognoser utan begränsar detta arbete till tidpunkter när de demografiska faktorerna (fruktsamhet, dödlighet och migration) förändrats sedan senaste prognos. Den senaste prognosen omfattar tiden 1976–2000.

Prognosen utgår från fruktsamhetstalet. Detta anger hur många barn en generation flickor får i medeltal under sin levnad. Könspportionen bland levande födda är ungefär 106 pojkar mot 100 flickor. En födelsekull flickor

bör därför under sin levnad få i medeltal 2,06 barn om det skall råda full reproduktion. Man anes böra justera denna siffra till 2,10 på grund av dödligheten.

För 1976 var fruktsamhetstalet 1,66, dvs. det medeltal barn en kvinna får om den nuvarande fruktsamheten skulle fortsätta att råda under hela hennes fruktsamma tid. Innebörden av detta är att den nuvarande nativiteten endast förslår till att 4/5 av föräldragenerationen numerärt ersätts av sin barngeneration.

Summerad fruktsamhet för åren 1960–1975

Under 1900-talets lopp har fruktsamhetsmönstret förändrats betydligt. Det sker en förlöpande koncentration av barnafödandet till mödrar i åldern 20–29 år. 44 % av barnen vid sekelskiftet föddes av mödrar i denna ålder mot 70 % år 1975. Vid sekelskiftet var 30 % av mödrarna äldre än 35 år, mot endast 3 % år 1975. En ny företeelse är att de yngsta mödrarnas andel av antalet födda barn har minskat sedan ungefär år 1966.

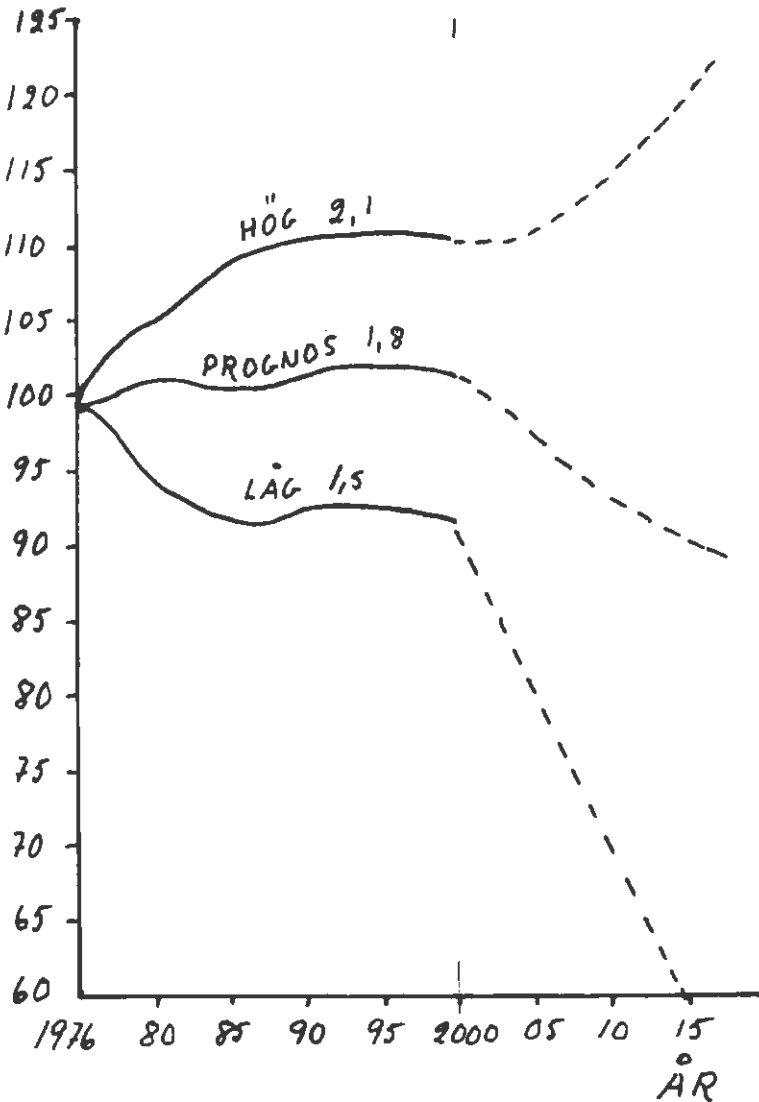
Det huvudantagande för *fruktsamheten* som ligger till grund för SCB:s prognos innebär att kvinnor på sikt kommer att föda i genomsnitt 1.8 barn. För 1976 har antagits att den summerade fruktsamheten sjunker till 1.66, varefter den antas öka successivt till värdet 1.8 år 1980 och förbli på denna nivå under resten av prognosperioden. Antagandet innebär också att andelen kvinnor med fler än två barn förutsatts avta. SCB har också beräknat befolkningen till år 2000 med ett lågalternativ (1.5 barn per kvinna) och ett högalternativ (2.1 = reproduktion).

Tva olika alternativ för den framtida migrationen har använts, varav det mest sannolika bygger på en nettoimmigration på 10 000 personer per år.

Detta alternativ har här valts. De skilda fruktsamhetsantagandena leder inte till särskilt dramatiska skillnader i befolkningens åldersfördelning fram till år 2000 om man ser till fördelningen på huvudgrupperna 0-19 år, 20-64 år och 65-w år. Det är därför intressant att skriva fram prognosen till år 2015 med oförändrade antaganden.

Födelsekullarnas storlek enligt olika antaganden om fruktsamhetsnivån

ANTAL FÖDDA
1000 - TAL

SCB:s lågalternativ framskrivet till år 2015 (fruktsamhetstal 1,5)

	1975		2000		2015	
	Antal tusen	%	Antal tusen	%	Antal tusen	%
0-19 år	2 230	27,1	1 718	21,3	1 593	20,2
20-64 år	4 727	57,6	4 995	61,8	4 757	60,2
65-w år	1 251	15,3	1 368	16,9	1 550	19,6
	8 208	100,0	8 081	100,0	7 900	100,0

SCB:s huvudprognos framskriven till år 2015 (fruktsamhetstal 1,8)

	1975	2000	2015
0-19 år	2 231	2 059	1 928
20-64 år	4 727	5 030	4 904
65-w år	1 251	1 368	1 550
	8 208	8 457	8 382

SCB:s högalternativ framskrivet till år 2015 (fruktsamhetstal 2,1)

	1975	2000	2015
0-19 år	2 231	2 386	2 253
20-64 år	4 727	5 067	5 029
65-w år	1 251	1 368	1 550
	8 208	8 821	8 831

Ett sätt att skaffa sig en uppfattning om den försörjningsbörda som vilar på den yrkesverksamma befolkningen är att se hur många barn (= personer 0-19 år), respektive pensionärer (= personer 65-w) det går på 100 personer i åldern 20-64 år.

Antal personer 65-w år:100 personer 20-64 år

Fruktamhet	1975	2000	2015
låg (1,5)		27,4	32,6
huvudalt. (1,8)	26,5	27,2	31,6
hög (2,1)		27,0	30,8

Antal personer 0-19 år:100 personer 20-64 år:

Fruktamhet	1975	2000	2015
låg (1,5)		34,4	33,5
huvudalt. (1,8)	47,2	40,9	39,3
hög (2,1)		47,1	44,8

Från den offentliga sektorns synpunkt kostar i dagsläget en pensionär något mer än dubbelt så mycket som ett barn. På grund av daghemsutbyggnaden ändras troligen relationerna så att barnen blir allt dyrare i förhållande till pensionärerna även om man beaktar att det sker en ökning av de högsta och därmed "värdtyngsta" åldrarna bland pensionärerna. Av detta kan man dra slutsatsen att på *medellång* sikt blir försörjningsbördan på den yrkesverksamma befolkningen lättare vid ett lågt fruktsamhetstal medan man däremot får stora problem efter år 2015.

Olika faktorer som kan ha medverkat till nedgången i fruktsamhet

Fruktsamheten i Sverige varierar inte bara med tiden. Skillnaderna mellan olika delar av landet är så stora att det är av intresse att undersöka sambandet mellan fruktsamheten och olika sociala förhållanden.

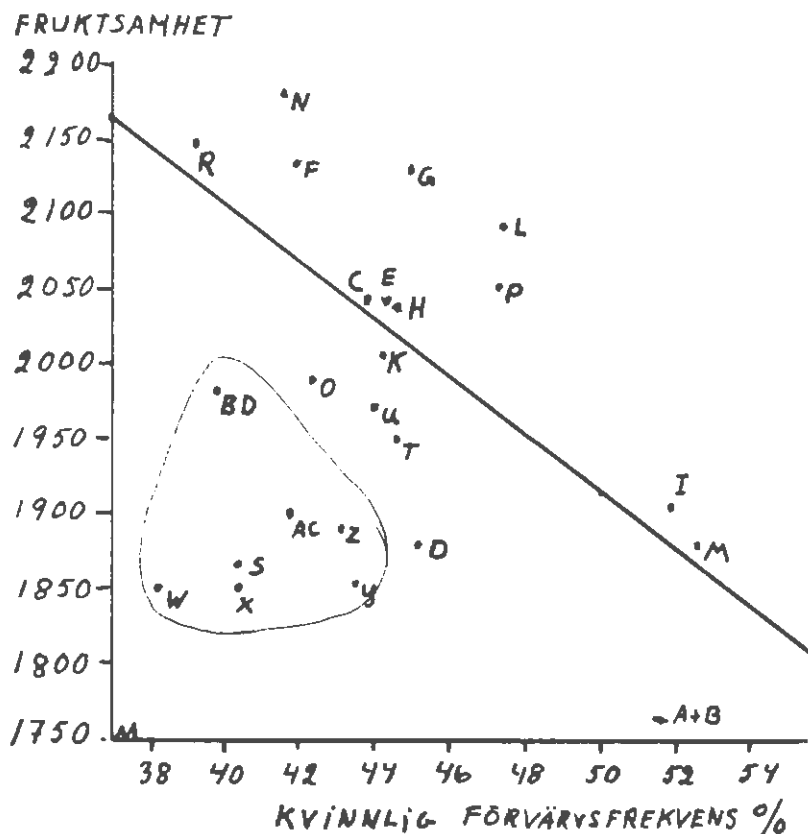
Ökad kvinnlig förvärvsverksamhet

Under perioden 3:e kvartalet 1971–3:e kvartalet 1976 har det relativa arbetskraftstalet för kvinnor med hemmavarande barn utvecklats på följande sätt:

Kvinnor med barn under 17 år	Relativt arbetskraftstal %		
	1971	1976	Förändring 1971–76
1 barn	66,8	77,3	+ 10,5
2 barn	54,5	67,5	+ 13,0
3 barn	48,3	56,6	+ 8,3
Summa	59,1	70,1	11,0

Den lägsta förvärvsfrekvensen har de kvinnor som har tre eller fler barn och där yngsta barnet är under sex år. Där är också ökningen minst. Oavsett yngsta barnets ålder framgår att arbetskraftstalet har ökat mest för tvåbarnsmödrarna. Dessa kvinnor svarar också i absoluta tal för största ökningen av förvärvsintensiteten bland kvinnor med hemmavarande barn. Om man betraktar detta förhållande och det faktum att allt färre kvinnor föder barn efter 29 års ålder framträder ett starkt samband mellan kvinnlig förvärvsverksamhet och minskat barnantal i familjerna. Statistik över levande födda efter barnets ordningsnummer finns emellertid endast att tillgå för åren 1974 och 1975. Mellan dessa år minskade antalet födda med 5,7 % medan antalet födda med ordningstalet 3 eller högre minskade med 9 %.

Ytterligare kan dessa faktorer belysas genom studier av folk- och bostadsräkningen 1970. Genom att *länsvis* sammanställa andelen gifta, samboende kvinnor mellan 18 och 49 års ålder med make som förvärvsarbetar och som själva förvärvsarbetar mer än 20 timmar per vecka med fruktsamheten får man fram ett punktdiagram:

(Fruksamheten har i diagrammet uttryckts med fyrsiffrigt tal: 2000 i stället för 2,0.)

Det visar sig att skogslänen (Värmland, Kopparberg och Norrland) tycks bilda ett från landet i övrigt avvikande mönster. För de övriga länen är sambandet mellan fruktsamhet och kvinnlig förvärvsverksamhet påfallande. Regressionslinjen har dragits utan hänsyn till skogslänen. Man kan notera att samtliga utpräglade jordbrukslän ligger över linjen, och man bör då söka efter någon social variabel som råkar vara speciell för jordbrukslänen. Frågan inställer sig om en sådan kan vara bostadsförhållandena.

Bostadsförhållanden

Samhällets bostadspolitik syftar till att ge alla möjlighet till bostäder av god standard och av tillräcklig storlek för att trångboddhet skall undvikas. Stora skillnader finns emellertid fortfarande mellan olika delar i vårt land. Så har de typiska jordbrukslänen förhållandevis låg trångboddhet medan den fortfarande är påfallande hög i vissa andra län. I folk- och bostadsräkningen 1970 finns bl. a. angivet hur stor andel hushåll som är trångbodda enligt definitionen "mer än 2 boende per rum, kök och ett rum oräknat".

Gjorda undersökningar visar att om trångboddheten sätts som oberoende variabel gentemot den länsvisa variationen i fruktsamhet som inte förklaras genom graden av kvinnlig förvärvsverksamhet framkommer resultat som visar att den kvinnliga förvärvsfrekvensen och graden av trångboddhet tillsammans förklarar mer än 75 % av fruktsamhetsvariationen mellan våra län (skogslänen undantagna).

Det är alltså tänkbart att åtskilliga upplever sin bostadssituation som oförenlig med en ökning av antalet barn i familjen. Vi vet också att bland flerbarnsfamiljerna utgör det egna hemmet den mest eftertraktade bostadsformen. Det måste vara angeläget att i fortsättningen bygga sådana bostäder som människorna i vårt land eftertraktar.

Aborterna

Alla barn som föds skall vara önskade. Bakgrunden att en kvinna begär abort är vanligtvis att hon inte vill ha det väntade barnet. Det vore orimligt att tänka sig att man skall försöka böja födelsetalet genom att ett ökat antal icke önskade barn föddes. Däremot finns det kanske möjlighet att genom olika åtgärder och en annan och förändrad syn på barn skapa förutsättningar för att fler kvinnor vill ha det barn de väntar. Väsentligt är att undanröja sådana yttre hinder som kvinnan upplever som avgörande för sitt ställningstagande och som, om de inte fanns, skulle göra att kvinnan icke önskade abort.

I en artikel i Läkartidningen förra året visar professor Sjöwall att från och med år 1966 är antalet legala aborter så stort att det får ett avgörande inflytande på nativiteten. För de senaste åren gäller följande siffror:

	1972	1973	1974	1975	1976
Levande födda	112 273	109 663	109 874	103 632	ca 98 000
Antal aborter	24 170	25 990	30 636	32 526	

Under 1975 avbröts med andra ord nästan var fjärde graviditet.

Överväganden

Ett av dagens stora globala problem är befolkningstillväxten. Jorden har nu ca 4 miljarder invånare, och den siffran kommer inom 40 år att ha fördubblats. Ingen vet ännu om och hur jorden skall kunna föda 8 miljarder människor vid den tidpunkten, och stora insatser görs för att förbättra jordens livsmedelstillgångar. Stora insatser görs emellertid också för att begränsa befolkningstillväxten. År 1974 kallade FN till en befolkningskonferens i Bukarest, och representanter för nästan alla jordens länder lade fram ett gemensamt handlingsprogram. Från global synpunkt finns det ingen orsak att beklaga den nedgång i svensk folkökning som konstaterats de senaste åren; tvärtom torde vi utgöra ett föredöme internationellt sett.

Att vi här tagit upp nedgången av födelsetalet i vårt land och eventuella

orsaker till denna får därför inte ses som ett tecken på att vi inte känner det internationella ansvar som åvilar *alla* jordens länder. Detta ansvar visar vårt land bl. a. genom att medelst bistånd av olika slag medverka till att förhållandena i u-länderna förbättras och att klyftan mellan rika och fattiga länder minskas. För att vi skall kunna göra en fortsatt ökad insats i detta avseende fordras att vårt eget land utvecklas i lugn takt och att inte en orimlig inhemsk försörjningsbörda läggs på den yrkesverksamma befolkningen. Endast då kan vi producera så att vi i ökad grad kan dela med oss till andra och sämre lottade länder.

Det är också betydelsefullt att inte samhällsåtgärder av olika slag verkar styrande på människors förmåga och vilja till familjebildning och barnafödande.

Uppföljning, utbildning och forskning

Samhällets olika åtgärder påverkar på ett eller annat sätt ofta befolkningsutvecklingen. Alla demografins variabler är beroende av hur samhället är strukturerat och av hur det förändras. Levnadsålderns ökning är en direkt följd av insatser inom hälso- och sjukvård. Migrationen och befolkningens rörlighet beror visserligen i första hand på av individen fattade beslut, men dessa beslut har sin grund i hur individen uppfattar faktorer som arbetsmarknad, ekonomi och bostadsförhållanden, i vissa fall också de politiska systemen. När det gäller nativiteten är det individens personliga ställningstagande som är avgörande för viljan att föda barn, och åtgärder från samhällets sida i syfte att göra det mer eller mindre attraktivt att ha barn kan inte på samma sätt som samhällets åtgärder för att höja medellivslängden alltid räkna med märkbara effekter.

Vi saknar i vårt land möjlighet till en samlad bedömning av befolkningsproblematiken. Nationalkommittén som tillsattes i samband med befolkningskonferensen i Bukarest avlämnade i december 1974 sin slutrapport till utrikesministern. Denna rapport innehöll bl. a. vissa förslag till svensk uppföljning av konferensen.

Önskvärt vore att vi i vårt land hade möjlighet till högre utbildning och forskning i demografi. I och med att sådan högre utbildning saknas i vårt land finns det inte underlag för inhemsk rekrytering till forskarutbildning. Å andra sidan kan befolkningsproblematiken inte ses som fristående från andra vetenskaper. Problemen är nära lierade med sociala, ekonomiska, medicinska och kulturella områden. Därtill kommer de viktiga internationella aspekterna, såväl förändringar vad gäller migrationen som kravet på att befolkningsproblemen i vårt land fogas in i det globala sammanhanget.

Tidigare har här berörts samhällets berättigade krav på fakta som underlag för framtidsplanering. Tiden är nu mogen att följa upp intentionerna från FN:s befolkningskonferens. Riksdagen bör därför hos regeringen begära tillsättandet av en kommission med uppdrag att dels följa utvecklingen på

befolkningsområdet, dels svara för att högre utbildning och forskning inom detta område kommer till stånd i vårt land.

Barntillsyn i flerbarnsfamiljer

Sambandet mellan kvinnlig förvärvsverksamhet och antalet barn i familjen har tidigare påpekats. Utbyggnaden av samhällets barntillsyn har möjliggjort för många kvinnor att gå ut i förvärvslivet, och den av riksdagen beslutade fortsatta utbyggnaden kommer att ge än fler kvinnor denna möjlighet.

Samtidigt som den kvinnliga förvärvsverksamheten ökar föds emellertid allt färre barn i familjerna. Detta beror med all sannolikhet på att samhällets erbjudande om barntillsyn ensidigt riktar sig till en- och tvåbarnsfamiljerna. Två förvärvsarbetande föräldrar kan klara de praktiska problem som följer med att två barn under föräldrarnas arbetstid vistas på annan plats än hemmet, men om familjen utökas med ännu ett barn finns i allmänhet bara två alternativ: antingen stannar den ena föräldern hemma och svarar själv för barntillsynen eller också söker man anställa någon för att i hemmet se till barnen. Detta sista alternativ torde inte vara ovanligt, men några uppgifter om hur vanligt förekommande det är finns inte. I alla händelser ställer sig det alternativet så dyrt att det endast kan utnyttjas av familjer med mycket goda inkomster. De flesta väljer i stället att avstå från förvärvsarbete varvid inkomstbortfallet minskas genom att bostadsbidrag lättare utgår om familjen bara har en inkomsttagare. Någon valfrihet råder emellertid inte i detta fall.

Det är egentligen en orimlighet att en familj med två barn kan komma i åtnjutande av en starkt subventionerad barntillsyn medan en familj som har flera barn och som därför inte kan utnyttja den kommunala barntillsynen inte får någon hjälp alls. I Kommunförbundets prognos för 1976 antogs personaltätheten för vårdande personal på barnstugorna vara 1 per 4,8 platser. År 1975 var den faktiska siffran 1 per 4,9 platser. Den *totala* personaltätheten inklusive ekonomipersonal, dagbarnvårdare för sjuka barn i kommunal tillsyn och kommunens administrativa personal beräknades för 1976 till 1 per 3,13 platser.

För barn som vårdas i hemmet finns inga lokalkostnader, inga kostnader för lekmaterial och inga kostnader för mat. Det råder alltså inget som helst tvivel om att bästa sättet för en kommun att ordna barntillsyn i en familj där minst tre barn befinner sig i tillsynsåldern är att låta tillsynen ske i hemmet. Som jämförelse kan nämnas åldringsvården, där man av ekonomiska skäl (och humanitära) försöker att flytta över så mycket av vården som möjligt från institutioner till den vårdades hem.

Som förhållandena nu är finns inga möjligheter för en flerbarnsfamilj att genom kommunens försorg erhålla tillsyn i hemmet. Samhället har i utformandet av stödåtgärder för barnfamiljer i alltför ringa grad intresserat

sig för flerbarnsfamiljerna. Det av den nya regeringen aviserade förslaget om vårdnadsersättning är ett steg på väg, såtillvida som det underlättar för en av föräldrarna att stanna hemma och själv vårda barnen och därmed öka valfriheten. Fortfarande kvarstår emellertid problemet för de flerbarnsfamiljer där bägge föräldrarna eller en ensamförälder vill förvärvsarbeta.

Prioritering av kuratorer för abortsökande

Man måste ställa frågan: Varför vill en ökad andel gravida kvinnor inte föda sitt barn? Sexualupplysning och tillgång till moderna preventivmedel borde i allt högre grad medverka till att icke önskade graviditeter inte kommer till stånd. Sociala åtgärder har kommit till för att ingen av sociala skäl skall hindras föda det barn hon väntar. Den nya abortlagstiftningen har emellertid medfört en försämring när det gäller den kurativa verksamheten bland de abortsökande. Många är innerst inne tveksamma och skulle behöva någon att tala med inför det förestående beslutet. Visserligen skall var och en som ansöker om abort ha rätt därtill – en uppfattning som det från etisk synpunkt finns anledning att sätta i fråga – och den som inte vill diskutera sin situation med någon annan skall givetvis inte tvingas därtill. Utvecklingen mot ett allt snabbare stigande antal aborter visar emellertid angelägenheten av att den abortsökande får den hjälp hon har rätt till. Abort är alltid ett ingrepp med fysiska och psykiska verkningar, och samhället får inte medverka till att utvecklingen går mot att abortmöjligheten används som ett preventivmedel. Den abortsökande bör därför alltid upplysas om att kurator omedelbart står till förfogande, och det bör åligga våra sjukhus att så prioritera kuratorverksamheten för de abortsökande att ingen som helst tidsutdräkt uppstår för henne.

Hemställan

Med hänvisning till det anförda hemställs

att riksdagen hos regeringen anhåller om tillsättandet av en befolkningskommission med uppgift att dels följa utvecklingen på befolkningsområdet, dels medverka till att högre utbildning och forskning på detta område kommer till stånd.

Stockholm den 25 januari 1977

INGRID SUNDBERG (m)

NILS CARLSHAMRE (m)

OVE NORDSTRANDH (m)

PER-ERIC RINGABY (m)

G. BJÖRCK (m)

i Värmdö

ALF WENNERFORS (m)

HANS NYHAGE (m)

BIRGITTA RYDLE (m)